

SPANYOLORSZÁGBAN ÉLŐ NÁCIK A FILMEKEN

Horogkereszt Hispániában

LÉNÁRT ANDRÁS

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁN A FELELŐSÉGRE VONÁS ELŐL MENEKÜLŐ NÁCIK EGY RÉSZÉNEK FRANCO TÁBORNOK NYÚJTOTT MENEDÉKET. A TÉMÁVAL A SPANYOL FILMESEK CSAK NEMRÉG KEZDTEK ÉRDEMBEN FOGLALKOZNI.

Az 1940-es évektől az ezredfordulóig gyakran találkozhattunk azzal a vizsgázató témával az amerikai mozi-filmekben, tévéfilmekben és sorozatok epizódjaiban, hogy a nyugodt, demokratikus világban a szereplők a közvetlen környezetükben élő német nemzeti-szocialisták jelenlétével szembesülnek. Az *óra körbejár* (Orson Welles, 1946) nyomdokain haladva a filmek általában az Egyesült Államokban azonosították be őket, ugyanakkor azt is tudjuk, hogy a leghírhedtebb háborús bűnösök közül sokan Latin-Amerikában találtak új házára. A filmtörténet néhány klasszikusa, mint az *Odessa-ügyirat* (Ronald Neame, 1974), a *Maraton életre-halálra* (John Schlesinger, 1976) vagy a *brazíliai fiúk* (Franklin J. Schaffner, 1978) valós alapon nyugodva, de fikciós elemekkel tarkítva, a korszak legkiválóbb színészei segítségével mesélnék a történekről. Ahhoz, hogy a szökésben lévő gyilkosok a célországba jussanak, az európai menekülőutakon kellett elhagyniuk az öreg kontinenst, ezek egyike Spanyolországon keresztül vezetett. Egészen a közelmúltig keveset foglalkozott azzal a történelemtudomány és a filmtörténet, hogy a Francisco Franco tábornok diktatúrájába érkezett nácik egy része, köztük közel 300 magas rangú tiszt, nem utazott tovább, hanem átmenetileg vagy véglegesen letelepedett Hispániában, ahol integráns részévé vált a társadalomnak.

A SPANYOL-NÉMET KAPCSOLAT

Az 1936 és 1939 között zajlott spanyol polgárháború során a felkelő, nacionalista csapatok fontos támogatást kaptak Hitlertől és Mussolinitól, így Franco győzelme részben nekik is köszönhető

– ahogyan szintén az együttműködés „eredménye” volt a baszk Guernica település elpusztítása is. Ennek tükrében nem meglepő, hogy a második világháborúban Hitler elvárta, a spanyol tábornok támogassa őt a küzdelemben. Számos, most nem részletezendő ok miatt Franco nem lépett be a háborúba, de így is lényeges szerepet játszott az eseményekben: lehetővé tette országában a német kémhálózat szinte zavartalan működését (erről meggyőződhetünk a nemrég bemutatott *A Vagdalthús hadművelet* című brit-amerikai filmből is), valamint kereskedelmi és geostratégiai szempontból megkerülhetetlen tényezővé vált mindkét fél számára. Bár voltak eltérések ideológiai téren a németek és spanyolok között (például Franco nem osztotta Hitler antiszemita nézeteit), alapvetően szövetségesként tekintettek egymásra, a spanyolok csak akkor kezdtek távolodni a Harmadik Birodalomtól, amikor a világháború alakulása a tengelyhatalmak számára kedvezőtlen fordulatot vett. Franco mindenáron túl akart élni, és biztosítani, hogy a rendszere még sokáig fennmaradjon – a terve be is vált, a hidegháború kontextusában a markánsan antikommunista spanyol tábornok egészen 1975-ig hatalmon maradhatott, ekkor már amerikai és nyugat-európai együttműködéssel.

A nemzetiszocialisták bukása után a Führer szövetségesei el akarták kerülni a felelősségre vonást. Nyugat-Európába, az USA-ba és Latin-Amerikába kívántak távozni, az útvonal pedig olasz, spanyol, portugál és svájci területeken át vezetett. Jelenleg is folynak kutatások azzal kapcsolatban, hogy a Vatikán milyen mértékig vett részt a nácik meg-

segítésében, de minden jel arra mutat, hogy a pápai államnak jelentős szerepe volt ebben. Természetesnek is vehető, hogy az ideológiai spektrum azonos oldalán található, Hitlerrel nemrég még baráti viszonyt ápoló Franco mindent megteett annak érdekében, hogy segítsen a volt szövetségesein, amennyiben kéri azt. Az egyik fő irány Argentína volt, ahol Juan Domingo Perón tárt karokkal fogadta őket, de a jelentős német bevándorlócsoporthal rendelkező Chile, Brazília és Paraguay is népszerű célország volt.

A saját történelmi emlékezetük feldolgozása már az 1970-es évek második felétől kezdődően fontos elemét képezi a spanyol filmkészítők tevékenységének, azon belül is elsősorban a polgárháború, a diktatúra, valamint az azt követő demokratikus átmenet politikai és társadalmi konfliktusai. A közelmúltig azonban keveset foglalkoztak a spanyol múlt nemzetközi összefüggéseivel: ritka gyöngyszem a Holocaust idején közel ötezer magyar zsidó életét megmentő spanyol diplomata, Ángel Sanz Briz története a spanyol-magyar koprodukcióban készült *Budapest anyaga* (Luis Oliveros, 2011) című tévéfilmben, amely Spanyolországban nézettségi rekordokat döntött (ittthon pedig csak egy alig nézett kábelcsatorna éjszakai és reggeli műsorsávjába rejtve került vetítésre pár alkalommal). A Németországból Spanyolországba menekült háborús bűnösök témája viszont mindeddig csak elvétve merült fel. Egyik kivétel az *Üvegkalitkában* (Agustí Villaronga, 1987) című spanyol horror, amelyben egy elmebeteg, korábban náci koncentrációs táborokban gyermekeken kísérletező és őket szexuálisan is zaklató orvos a spanyol emigrációjában ismét találkozik egykori áldozatával. A szerepek azonban most felcserélődnek: a korábban meggyalázott fiatalember válogatott kínzásoknak veti alá az ekkorra már vastüdőben élő német doktort. A mai kifejezéssel élve inkább a *torture porn* kategóriába illeszthető film leginkább a zsáner rajongói között tett szert népszerűsége, és beindította a később sokféle műfajban alkotó rendező karrierjét. Az elmúlt időszakban a filmesek, párhuzamosan a hasonló érdeklődésű történészek kutatásaival, már nagyobb hangsúlyt fektetnek a Spanyolországba érkezett nemzetiszocialisták történetére.

NÁCIVADÁSZOK MADRIDBAN

A világ különböző országaiban bujkáló nácik felkutatására és bíróság elé állítására több hivatalos szervezet és nem hivatalos csoport is szerveződött 1945 után, a küldetésük sikereket is elkönyvelhetett magának, ugyanakkor sok háborús bűnös megúszta az ítéletet. Két ismert esetet említve: míg Adolf Eichmannra a Moszad Buenos Airesben csapott le, és Izraelbe szállította, addig Josef Mengele több latin-amerikai országban is élt, végül 67 éves korában halt meg, úszás közben fulladt vízbe Brazíliában. A filmvilágot természetesen megihlette a nácivadászok témája: részben megtörtént eseteket dolgoztak fel, részben pedig a valóság által inspirálódva fiktív történeteket gyártottak, amelyek lényege, hogy a főszereplők igyekeznek „levadászni” a köztünk élő nácikat. Az Amazon Prime streaming platform 2020-ban jött ki a részben Magyarországon forgatott *Vadászok (Hunters)* című amerikai sorozat első évadával, amelyben az Al Pacino által vezetett különítmény New Yorkban élő nácikat likvidál az 1970-es évek végén, mindezt Quentin Tarantino filmjeire emlékeztető stílusban. Számos zsidó szervezet és Holocaust-bizottság tiltakozott, amiért a sorozat alkotói a zsidóságot kegyetlen bosszúálló csoportként ábrázolják, a velük korábban történt borzalmakat pedig annyira eltúlozzák, hogy a nézők számára hihetlenné és ezáltal hiteltelenné válik a zsidóság szenvedése és a nácik kegyetlensége, a történelmi tragédiát pedig olcsó szórakoztatássá változtatják. A sorozat azonban sikeres volt, és amíg a második évadot várjuk, megérkezett a téma spanyol változata, szintén valós alapokon nyugodva, de azoktól valamelyest eltávolodva.

A Netflixen 2021-ben bemutatott 6 részes spanyol *Jaguárfő* antagonistáját, Otto Bachmann-t hiába keressük a történelemkönyvek lapjain, de a karakterre alapjául szolgáló Otto Skorzeny már ismerős lehet nekünk magyaroknak is. Az „Európa legveszélyesebb emberének” is nevezett Skorzeny személyében a náci Németország egyik hírhedt tisztjéről van szó: sok tapasztalatot szerzett kémkedésben, szabotázsakcióban és különleges bevetéseken, ő irányította Mussolini 1943-as kiszabadítását és 1944-ben ifj. Horthy Miklós elrablását, a háború után pedig Spa-

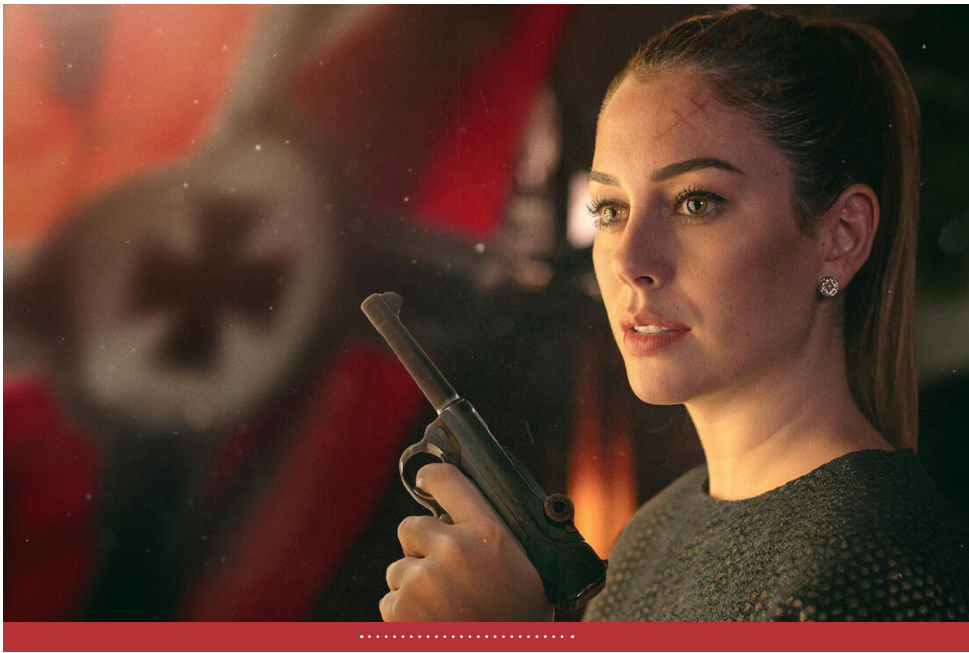
nyolországban talált menedéket, ahol Franco tábornok védelmét élvezhette. 1948-tól Madridban élt és dolgozott mérnökként, számos üzleti érdekeltsége és háborús „hőstettei” miatt gyakori vendége volt a rezsim elit köreinek, élénk kapcsolatot ápolta a Spanyolországban és Argentínában élő német barátaival, többeknek segített kijutni Latin-Amerikába. Mivel Spanyolországba érkezése előtt nem ítélték el háborús bűntettek miatt, titkolnia sem kellett a kilétét, és szabadon segíthetett a volt német bajtársainak, büszkén hangoztatva nemzetiszocialista meggyőződését egészen az 1975-ben bekövetkezett haláláig.

A *Jaguár* középpontjában egy, a 60-as évek Madridjában működő titkos csoport áll, amely az ott élő nácik felkutatását tűzte ki célul. A megvalósításon érezhető a nagyjából félévvvel korábban forgatott amerikai *Vadászok* hatása, több jelenet (köztük a főcím is) kimondottan „tarantinósra” sikerült. Mivel az alkotók a valóságot csak kiindulópontként használták, a Skorzenyről mintázott figurát átkeresztelték Bachmannra, megtartva a történelmi alak bizonyos alapvonásait, de a történésektől jelentősen el is tértek. A német férfi magas presztízzsel rendelkezik a spanyol legfelsőbb körökben, befolyásos baráti és kiterjedt üzleti kapcsolatokkal. A nácivadász csoporthoz frissen csatlakozik a mauthauseni koncentrációs tábor túlélő Isabel (a fiatal spanyol nézők egyik kedvence, Blanca Suárez alakításában), akit kísértének a vele történt borzalmak, és feltett szándéka, hogy bosszút álljon a kínzóin. A célszemély nem kizárólag Bachmann: a csoport azokat a nácikat is el akarja fogni, akiknek ő próbál segíteni akár a Latin-Amerikába távozásban, akár egy „normális” spanyol élet kialakításában (ebben fennáll a párhuzam a valós Skorzeny és a fiktív Bachmann között). A küldetésük során nem csak a német tömeggyilkosokkal kell szembeszállniuk, de a spanyol hatóságokkal is, akik politikai, jogi és fegyveres védelmet is biztosítanak nekik, mivel a falangista csoportok és a nácik között továbbra is fennáll az ideológiai, valamint most már gazdasági kapcsolat is. A Hitlerrel kollaboráló német katonatisztek, hírszerzők, tudósok és üzletemberek a második világháború utáni világban nagyon

értékesek voltak, az USA kormányszervei is örömmel vették az együttműködésüket, és erről Spanyolországnak sem állt szándékában lemondani. A sorozat, hasonlóan az amerikai elődjéhez, bosszúálló, döntően zsidó személyeket állít a középpontba, felvetve a kérdést, hogy a szörnyetegek elleni harcban az egykori áldozatok jogosan alkalmazzák-e az erőszakot, vagy ezzel bizonyos fokig ők is ugyanolyanokká válnak, mint egykori fogvatartóik. Az antagonisták ábrázolása egysíkú marad: a nácik és spanyol barátaik a Gonosz földi helytartói, akik ellen bármilyen eszköz megengedett, ugyanakkor Isabel kivételével a nácivadász csoport tagjairól sem tudunk meg sokat, így döntően egyszemélyes karakterek egymás elleni harcát láthatjuk. Bár az alkotók itt is élnek a túlzás eszközével, a történet főbb szálai hihetőek maradnak, így betekintést kaphatunk abba, hogyan fonódott össze Franco tábornok Spanyolországa a bukott náci csoportok túlélőivel.

„A MI NÁCIJAINK”

Míg fentebb természetesnek neveztem, hogy Franco Spanyolországa a menekülő nemzetiszocialisták segítségével sietett, addig egy későbbi korban ez már felettébb furcsának tűnhet. A spanyol tábornok 1975-ben bekövetkezett halálával megkezdődik a demokratikus átmenet 1982-ig tartó időszaka, amelyben – bár egy jobb-közép párt kormányoz – szélsőjobbtól a szélsőbalig minden politikai erő beleszólást igényel az irányításba, és szükség is van az együttműködésükre. A helyzetet nehezíti, hogy a rendőrség, a hadsereg és a bíróságok élén továbbra is ugyanazok állnak, akik a diktatúra idején terrort alkalmaztak, a terroristacsoportok akciói mindennaposak, és reális veszélynek tűnik, hogy a korábbi rezsimet visszasíró, nagy befolyással rendelkező szélsőjobboldali csoportok (akik a korabeli mondás szerint „francóistábbak voltak Francónál”) megelégedik a demokratikus folyamatokat, és „visszapuccsolják” magukat a hatalomba. Ilyen feszült légkörben halad az ország az 1982-es, már valóban demokratikusnak remélt választások felé, amikor annak az esélye is megvan, hogy talán a diktatúra ellenségeként kezelt szocialisták kerülnek hatalomra

– ez a lehetőség vörös posztóként lebeg a „régirend” híveinek szeme előtt.

Ebbe a korba kalauzol el minket *A helyettes* (Óscar Aibar, 2021) című spanyol

film, a helyszín pedig a Costa Blancán fekvő Dénia nevű tengerparti település, közeli jóval ismertebb Alicantéhoz. A kisváros neve nem csak nekünk, de általában a spanyoloknak sem mond sokat, éppen ez motiválta a rendezőt abban, hogy elkészítse a filmjét. A film ötlete a kétezres évek elején merült fel benne, amikor egy Alicantéhoz közeli kisváros éttermében meglátott egy 60-as évekből származó fényképet, amelyen náci egyenruhába öltözött férfiak paellát esznek. Annyira megdöbbenette a látvány, hogy úgy döntött, ebből filmet kell készíteni. A kutatásai során rátalált egy olyan volt SS-tiszt történetére, aki több éves börtönbüntetés után 1955-ben Déniaiba érkezett, és impozáns lakóparkot létesített, ahol tárt karokkal fogadta a Németországot elhagyó volt „kollégáit” is. Fontos szerepe lett a környék turisztikai és ingatlanfejlesztésében, befolyásos spanyol politikusokkal működött együtt. Az ő története, valamint több, a Spanyolországban bujkáló náci ellen elkövetett merényletkísérlet arra inspirálta Aibart, hogy erre építse fel a filmjét.

*A helyettes*ben 1982-ben (a demokratikus átmenet utolsó éve) Madridból

„Ismét egyre aktuálisabbá válik a kérdés”

(Ramon Campos – Gema R. Neira: Jaguar – Blanca Suárez)

ellenére – belefolyik az említett rendőrgyilkosság utáni nyomozásba, és hamarosan rádöbben, hogy a településen éldegélő, a helyi ingatlanbizniszben és lakóparképítésben érdekelt német közösség sokkal több joviális, segítőkésznek tűnő öregurak csoportjánál: mindannyian volt náci tiszt, akik a mediterrán országban kezdtek új életet. A kutatásával azonban érzékeny témákat feszeget, ugyanis a város vezetőinek és a hatóságok irányítóinak nincs különösebben ellenükre, hogy kikkel élnek egy helyen, így azt is elnézik nekik, hogy a nyugodtnak tűnő életet gyilkosságok sora és az egyre élénkebb drogkereskedelem garantálja. Ha valaki itt útban van, akkor az a túlzott igazságérzettel rendelkező Andrés. A városban nem a hagyományos értelemben vett korrupcióról van szó, hanem egy, az élet minden területét működtető hálózatról, amelynek alapját francóista szélsőjobboldaliak és náci bevándorlók alkotják – mindez hét évvel a diktatúra bukása után, a demokratikus átmenet csúcspontján. Sokan félnek attól, hogy a közlegő választásokon baloldali kormány alakul, mert akkor esetleg felborul a megszokott életük, és mindenki szá-

mára kiderülhet, mi folyik a településen – ebben az évben valóban a szocialista párt került kormányra, de ennek sem lett megsemmisítő következménye a szélsőjobboldalra nézve. Bár a nézők számára néhány jelenet már túlzásnak tűnhet (például a Hitler születésnapja alkalmából rendezett kerti parti, amelyen sütögetés és iszogatózás közben SS-egyenruhában náci indulókat énekel minden korosztály, a házaikban pedig fő helyre kihelyezett horogkeresztes zászlókat és a Führert ábrázoló festményeket is szemlélhetünk, miközben Izraelből érkezett ügynökök a tengerparton lövöldöznek általuk nácinak tartott személyekre), de a korabeli visz-

zaemlékezések szerint ilyen könnyen megtörténhetett Spanyolországban egészen a 80-as évek végéig, méghozzá a hatóságok tudtával.

A film rendezője érdekes élményként említi, amikor az eredeti, déniai helyszíneken zajló forgatás szünetében egy bárban ezt a mondatot hallotta egy helyi lakostól: „Éppen a mi náci-jainkról forgatnak filmet”. Dénian kívül azonban kevesen ismerik a hely történetét, pedig sokak szerint ismét egyre aktuálisabbá válik a kérdés. Ahogyan a film is utal rá egy, már napjainkban játszódó jelenetben, a jelenkori választásokon induló pártok egyike nagyon hasonló retorikát alkalmaz, mint a korábbi lakosok és támogatóik. A mai pártot nem nevezik nevén, de a hozzá kapcsolódó plakát dizájnja hasonlít arra a radikális jobboldali pártéra, amely jelenleg egyre nagyobb népszerűsége tesz szert Spanyolországban, önkormányzatokban már koalíciós partnerként is jelen van. Akik megélték a (közel)múltat, azok számára kísérteties hasonlóságokat kínálhat a jelen, így e filmek az izgalmas témafelvetések és a múlt egy homályosabb szegmensének megvilágítása mellett talán figyelemztetésként is értelmezhetőek.

A cikk a „*Construir democracias: actores y narrativas en los procesos de modernización y cambio en la Península ibérica (1959-2008)*” (ACNADE, Ref. PID2019-107169GB-I00) nemzetközi kutatási projekt keretében készült.